

УДК 37 (091) «19120» : 37.035.3

ХУДОЖНЬО-ТРУДОВА ПІДГОТОВКА В СВІТЛІ ДОСВІДУ РЕФОРМАТОРСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ ХХ СТ.

Кізін Ірина Василівна
м.Дрогобич

У статті обґрунтовано необхідність урахування в сьогоденні досвіду реформаторської педагогіки ХХ ст., що допоможе утвердити у сучасній системі вищої освіти України процеси демократизації, надати їй гуманістичної, особистісно орієнтованої спрямованості, забезпечить формування і розвиток гуманістичних якостей особистості у процесі художньо-трудової підготовки майбутнього вчителя трудового навчання, відкриє перспективу подальшого дослідження проблеми, зокрема в освітньому просторі Східної Галичини першої третини ХХ ст.

Ключові слова: реформаторська педагогіка, художньо-естетичне і трудове виховання, професійна підготовка.

Постановка проблеми. Професійна підготовка майбутніх вчителів трудового навчання відбувається в умовах пошуку нових шляхів якісного вдосконалення, створення і реалізації такої моделі навчання студентів, яка б дозволяла їм оптимально вирішувати складні питання своєї життєтворчості, успішно реалізовувати особистісні та суспільні цілі. Складовою професійної підготовки вчителя трудового навчання є художньо-трудова підготовка, яка здійснюється з урахуванням педагогічного досвіду в Україні і світі в минулому і сьогоденні. Досвід реформаторської педагогіки ХХ ст. власне і є тим досвідом, урахування якого допоможе утвердити у сучасній системі вищої освіти України процеси демократизації, надати їй гуманістичної, особистісно орієнтованої спрямованості, забезпечить формування і розвиток гуманістичних особистісних якостей як домінуючих у розвитку ціннісної системи у майбутніх педагогів. Гуманістичні якості майбутнього педагога становлять один із аспектів його компетентності, яка у Законі України «Про вищу освіту» (набрання чинності відбудеться 06.09.2014 року) визначена як «динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [8]. Художньо-трудова підготовка майбутнього вчителя трудового навчання на теоретичному і практичному рівнях повинна здійснюватися у світлі досвіду реформаторської педагогіки ХХ ст., засадничим принципом якої був особистісно орієнтований підхід.

Аналіз останніх досліджень проблеми має декілька рівнів, які передбачають звернення до обширної джерельної бази дослідження – праць українських та зарубіжних педагогів, психологів, філософів минулого і сьогодення.

Перший рівень досліджуваної нами проблеми обґрунтовано у директивних документах щодо проблем освіти та виховання [4; 8; 10], а також у працях Ю.Бабанського [1] – про дидактичну фахову підготовку, Л.Виготського – про психологічні засади художньо-трудової діяльності особистості [1], Л.Оршанського – про теоретико-методичні засади художньо-трудової підготовки майбутнього учителя трудового навчання [12; 13], В.Сухомлинського [18] – про співвідношення художнього і трудового виховання в шкільній системі, взаємодію цих двох начал та ін.. На другому рівні нашої роботи розкрито досвід реформаторської педагогіки ХХ ст. та перспективу його використання в умовах сьогодення, це праці

Е.Жарського [6; 7], О.Караманова [9], В.Кравця [11], І.Радіонова [15], Б.Ступарика [16], О.Сухомлинської [17] та ін. Незважаючи на те, що вищезгаданими педагогами розглянуто суперечності між традиційною і реформаторською педагогікою, проаналізовано досвід окремих шкіл, прослідковано еволюцію впливу передових педагогічних ідей у практиці трудової школи, педагогіці культури, залишається не розглянутою низка проблем, які є складовими феномену реформаторської педагогіки в Україні, використання досвіду реформаторської педагогіки, педагогіки сльойду (ручної праці) зокрема. До таких проблем належить дослідження розвитку художньо-трудової підготовки у реформаторській педагогіці ХХ століття. Саме це і визначило актуальність і вибір теми нашого дослідження.

Теоретико-методологічною основою дослідження є:

- психолого-педагогічне вчення про особистісно орієнтований підхід у навчанні та розвиток креативності;
- розуміння процесу навчання і виховання як суб'єкт-об'єктних стосунків на основі педагогічної взаємодії, у яких особистість вихованця (учня, студента) трактуємо як самоцінну і самодостатню, його (процесу) мету, а не засіб;
- відмова від сциентичної орієнтації процесу навчання, його надмірної інтелектуалізації, технократизму та авторитаризму в ньому.

Джерелом вивчення проблеми є, зокрема, праці вітчизняних та зарубіжних педагогів і психологів: І.Беха, Е.Жарського, В.Моляки, О.Пехоти, В.Сухомлинського, О.Сухомлинської та ін., в яких обґрунтована сучасна парадигма освіти, яка орієнтована на нові потреби суспільства; вироблення нової системи цінностей у молоді і нових відносин між викладачем (вихователем, вчителем, викладачем) і студентом (виховником, учнем); формування такої мотивації навчання, яка допоможе подолати технократизм освіти, актуалізувати власну систему цінностей, самореалізуватися та самоутвердитися.

Метою статті є виявлення й обґрунтування особливостей художньо-трудової підготовки майбутнього вчителя трудового навчання у світлі досвіду реформаторської педагогіки ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Основною метою сучасного освітнього процесу є всебічний і гармонійний розвиток особистості, формування системи особистісних, загальнолюдських, професійних якостей. Художньо-трудова підготовка майбутнього вчителя трудового навчання має високий розвивально-виховний потенціал, що впливає на свідомість і підсвідомість особистості, виховує та розвиває інтелектуальну та психічно-емоційну, моральну сфери, а також позитивно впливає на фізичне здоров'я людини.

За визначенням Л. Оршанського, художньо-трудова підготовка майбутніх учителів – це процес, що ґрунтується на гуманітарній, психолого-педагогічній, мистецтвознавчій і технологічній освіті, забезпечує майбутньому вчителю трудового навчання не лише відповідний обсяг професійних знань та вмінь, а й мистецьку і технічну освіченість, що створює умови для творчого розвитку та формування національної самосвідомості, підвищує його конкурентоспроможність у соціальній і виробничій сферах [13]. Головною метою художньо-трудової освіти є загальний і про-

фесійний розвиток особистості студента, формування ціннісного ставлення до мистецтва, культури мислення та культури почуттів засобами художніх образів різних видів мистецтва, декоративно-ужиткового зокрема. Одним із шляхів реалізації поставленої мети є використання досвіду реформаторської педагогіки, у контексті якої проблема художньо-трудового виховання була надзвичайно актуальною.

Представники реформаторської педагогіки (інша назва – «нове виховання», «трудова школа», «рух за художнє виховання», «педагогіка особи» тощо) виступали за вільний розвиток індивідуальності кожної дитини, розробку нових організаційних форм і методів навчання, зміну змісту шкільної освіти, посилення виховного аспекту діяльності школи. Ідеї й концепції таких діячів реформаторської педагогіки, як Дж.Дьюї, Р.Кершенштайнера, Л.Гурлітта, Р.Шарельмана, О.Декролі, М.Монтессорі, А.Фер'єра та інших панували у світовій педагогіці до середини ХХ ст., водночас зберегли в тій чи іншій мірі свій вплив і досі.

Реформаторська педагогіка – це різномірний і різнобачний рух, до якого входило багато педагогічних напрямів і течій, які розробляли різні шляхи реформування школи, що спиралися на педоцентричні позиції і вільний розвиток особистості; експериментальну педагогіку, що будувала свою концепцію на кількісних методах природничих наук; трудову школу з її ідеями активізму та мануалізму (мануальна праця, «сльюйд») й підготовки до життя; соціальну педагогіку П.Наторпа, який підкреслював суспільний характер виховання та його зумовленість суспільним життям; педагогіку особистості Г.Гаудіга, який розробляв ідеї художньо-творчого розвитку особистості на основі трудової діяльності, самодіяльності і творчості [3, с.774]. На межі ХІХ – ХХ століть зусиллями українських і польських педагогів ідеї реформаторської педагогіки утверджувалися в освітньому просторі Східної Галичини, а в середині ХХ ст. були перенесені хвилею української політичної еміграції на терени Західної Європи та США і розвинуті в умовах української діаспори. Одним із здобутків системи національної освіти в українській Західній діаспорі є збереження та розвиток на рівні методології та на практиці ідей реформаторської педагогіки, вільного виховання, поваги до дитини як особистості, визнання її самоцінності і самодостатності. Враховуючи актуальність ідей реформаторської педагогіки у світовій та українській педагогіці, зокрема у просторі західної діаспори, необхідно спробувати повернути в сьогодення ці надбання вітчизняної педагогіки, які залишаються малодослідженими і недостатньо використовуються.

Одним із популяризаторів ідей реформаторської педагогіки, ініціаторів їх впровадження у освітню практику шкільного навчання та виховання, а також фахової підготовки вчителя української школи був Е.Жарський (1906 – 2003).

До предметного кола науково-педагогічної діяльності Е.Жарського входить проблема виховання у системі стосунків: держава і освіта, особистість і держава; аналіз і схвалення «нових течій» у вихованні; аналіз і критика авторитарної, «традиційної» педагогіки; встановлення спільних рис у «педагогіці культури» та теорії національного виховання; пріоритетність національного виховання над класовим і державницьким; обґрунтування мети і завдань національного виховання.

Формулюючи рекомендації щодо використання досвіду реформаторської педагогіки у процесі трудової підготовки та естетичного виховання майбутніх учителів, слід уникати помилок «старої» школи, які і сьогодні присутні у процесі виховання і з якими необхідно ознайомити студентів. Е.Жарський так визначає основні прикмети традиційної «старої» школи у роботі з учнівською молоддю: «педагогіка старої школи формувала всіх за одним зразком і в процесі виховання не враховувала індивідуальності учня, його природного розвитку ... звернено увагу на строгу дисципліну ... покарання стало головним засобом у вихованні; ... у системі «старої» школи головну увагу звернено на інтелектуальні процеси ... вимога запам'ятовування, опанування знання в усталених формулюваннях, розмірений спосіб шкільного життя, що обмежувало самостійність і критичність мислення учнів, формувало консерватизм мислення; ... беззаперечний авторитет підручника і вчителя; учень є лише пасивним предметом і приймачем інформації; фізичне, художнє виховання не знайшло

належного місця в загальній програмі» [7, с.26-27]. Цінними є підсумки Е.Жарського про дослідження ідей і напрямів реформаторської педагогіки: «традиційна школа», сконцентрована на праці вчителя, поступається «новому вихованню», яке концентрується на праці учня. Змінюється ставлення вчителя до учня. Відкривається виховна роль ігор та спорту у вихованні молоді; ревізується поняття кари, попирається виховання у молодіжних організаціях і т.п. Різні педагогічні системи по-різному вирішують проблему мети виховання. Важко знайти якусь однозначність, бо натрапляється тут на деякі труднощі: лібералізмів протиставляється авторитаризм, індивідуалізмів – усупільнення, свободі – примус, суб'єктивізмів – об'єктивізм, свободному вихованню – муштрування, ідеалізмів – матеріалізм, натуралізмів – гуманізм. Практичні цінності педагогічних напрямків знаходять свою оцінку на основі того, в якому ступені організація виховання відповідає моральним, політично-суспільним, науковим, культурним і економічним вимогам даної суспільності і держави» [7, с.38].

Термін «виховання» Е.Жарський трактує «і як дію («його вміло виховують»), і як результат цих дій («добре (чи зле) вихована дитина»), і як самий процес, зазначаючи при цьому, що «деколи поєднують ці три складники і говорять про «виховання» водночас як про дію, процес і результат» [6, с.10]. Таким чином виховання охоплює і художньо-трудоу сферу, яка визначає дії та діяльність особистості, сприйняття та оцінку прекрасного, що нас оточує, забезпечує збереження тих культурних надбань, що є цінними і обов'язковими для збереження роду і нації.

Виховання у майбутніх учителів трудового навчання потреби і здатності створювати прекрасне в житті та розвивати власні творчі здібності, опанувати професійне знання і практичні навички, щоб створювати відповідні педагогічні умови для своїх майбутніх вихованців на уроках трудового навчання становить зміст художньо-трудоу діяльності естетичними засобами образотворчого мистецтва, декоративно-ужиткового тощо. Естетичне виховання має свої завдання, які є актуальними і на які потрібно звертати увагу у процесі фахової підготовки студентської молоді.

Е.Жарський розглядав естетичне виховання як завдання «... виховувати естетичні зорових, слухових чи дотиково-м'язевих вражень (рисунок, різьба, малярство, музика, мистецтво слова, національний танок, ритміка, драматизація й ін.)» [6, с.31]. Важливим є зв'язок естетичного і морального виховання. Прекрасне як предмет естетичного впливу на студента викликає також моральні почуття, наприклад, роль краси рідної природи у вихованні любові до Батьківщини. Естетичне виховання сприяє підвищенню ефективності художньо-трудоу підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності. Вихованню любові до праці допомагає чіткість її організації, злагодженість і ритмічність дій, раціональна організація робочого місця, естетичний вигляд виробу як результату такої праці. Взаємопов'язані естетичне та фізичне виховання, адже здоров'я, належний фізичний розвиток, красива постава впливають на естетичний розвиток людини. Фізичне виховання пов'язане і з трудовим вихованням, оскільки полегшує виконання трудових операцій і процесів. Сприяє воно і здійсненню моральних вчинків, докладанню вольових зусиль, вияву моральної стійкості й витривалості.

Процес виховання Е.Жарський тлумачив як розвиток людини, обґрунтовуючи таке положення: «Найбільш загальне окреслення терміну «виховання» визначає його як переформування людини, отже звертає увагу на якісь переміни, зміни. Ряд змін, які доводять до якогось нового стану зevamo процесом. У тому значенні говоримо про розвиткові процеси ... подібно говоримо і про процес виховання як про певний ряд змін, що доводять до нового фізичного і психічного стану людини; тому вимагаємо, щоб цей новий стан під оглядом своєї вартості був вищим і кращим від початкового стану. Якщо виховний процес досягне цього – тоді цей процес зevamo розвитком. Звідси у вихованні говоримо про розумове, моральне й естетичне виховання, отже про розвиток різних сторін психіки людини, чи про розвиток організму людини, про його фізичний розвиток» [6, с.10].

Провідні завдання виховання студентів визначені пріоритетними напрямками реформування виховання і викладені в Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття»). До

них належать: формування національної свідомості, любові до рідної землі, народу, бажання працювати задля держави, готовності захищати її; забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінки-матері, культури та історії свого народу; формування високої мовної культури, оволодіння українською мовою; прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій українців та представників інших націй, які проживають на території України; виховання духовної культури особистості, створення умов для вибору нею своєї світоглядної позиції; утвердження принципів вселюдської моралі: правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності та інших добродієвостей; формування творчої, працелюбно-особистості, виховання цивілізованого господаря; забезпечення повноцінного фізичного розвитку дітей і молоді, охорони та зміцнення їх здоров'я; виховання поваги до Конституції, законодавства України, державної символіки; формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю; формування екологічної культури людини, гармонії її відносин з природою; розвиток індивідуальних здібностей і талантів молоді, забезпечення умов для її самореалізації; формування у дітей і молоді вмінь міжособистісного спілкування та підготовка їх до життя в умовах ринкових відносин.

Цілеспрямованість художньо-трудої діяльності студентів забезпечується програмами навчальних дисциплін, у яких дано короткий виклад основних положень і цілей діяльності навчально-виховного закладу щодо виховання учнів упродовж усього періоду їх навчання за освітнім напрямом Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів від 23 листопада 2011 р. за № 1392) (навчальні предмети «Трудове навчання» та «Інформатика»). Художньо-трудова підготовка студентів є результатом навчання і здійснюється відповідно до змістового наповнення цієї освітньої галузі «Технологія», а також вимог, які вона ставить перед майбутнім педагогом у формуванні мети і завдань: формування технічно, технологічно освіченої особистості, підготовленої до життя та активної трудової діяльності в умовах сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства, життєво необхідних знань, умінь і навичок ведення домашнього господарства і сімейної економіки, основних компонентів інформаційної культури учнів, забезпечення умов для їх професійного самовизначення, вироблення в них навичок творчої діяльності, виховання культури праці, здійснення

допрофесійної та професійної підготовки за їх бажанням і з урахуванням індивідуальних можливостей. Через зміст освітньої галузі «Технологія» забезпечується, серед іншого, створення умов для реалізації особистісно-орієнтованого підходу до навчання, виховання та розвитку особистості, який в кінці XIX – першій половині XX ст. був задекларований у реформаторській педагогіці. Вона ґрунтується на загальній меті виховання і передусім повинна відображати якості, які необхідно сформувати у студентів, намічені завдання та зміст, що мають бути реалізовані для досягнення мети.

Професійне становлення майбутнього вчителя трудового навчання, як свідчить досвід, пов'язане з його провідними цілями та особистісними ідеалами, усвідомленням сенсу життя і своїх перспектив, видами діяльності, зацікавленістю цією діяльністю, спілкуванням, виявами активності і самоконтролю.

Висновки. Ідеї реформаторської педагогіки заклали підґрунтя демократичних зрушень у світовій та вітчизняній освітній галузі. Враховуючи актуальність ідей реформаторської педагогіки у світовій та українській педагогіці, зокрема у просторі західної діаспори, необхідно спробувати повернути в сьогодення ці надбання вітчизняної педагогіки, оскільки визначають не тільки розвиток трудових навичок, але й естетичних якостей, моральності, фізичної підготовки, творчості, збереження культурної спадщини минулого, яка відтворена у вишивці, ремеслах, орнаменті тощо.

Розкрито практичні рекомендації, мету, завдання, напрями й шляхи здійснення національного виховання; значення родинного, материнського, художньо-трудоного виховання; єдність концептуальних ідей національної педагогіки та педагогіки культури; взаємозв'язок традиційного і «нового» виховання; роль праці у вихованні особистості, самостійної, творчої, готової до самостійного життя.

Слід зазначити, що всі напрями реформаторської педагогіки першої половини XX століття надавали важливого значення художньо-естетичному вихованню учнівської молоді, розглядаючи його не лише з позиції натуралістичного утилітаризму, а також як засіб виховання моральності та духовності. Виокремлення художньо-естетичного виховання серед основних освітніх напрямків свідчить про те, що суспільство турбувалося не лише про свій матеріальний і технічний розвиток та удосконалення, але й визначало культуру та освіту важливим чинником прогресу людства, забезпечувало ефективність художньо-трудої діяльності.

Література та джерела

1. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса. Методические основы / Ю. Бабанский. – М.: Просвещение, 1982. – 122 с.
2. Бех І. Особистісно зорієнтоване виховання: науково-метод. посібник / І.Бех. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
3. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Л.С.Выготский [под ред. В.В.Давыдова]. – М.: Педагогика, 1991. – 480 с.
4. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс] / Постанова Кабінету міністрів України за № 1392 від 23 листопада 2011 р. – Режим доступу: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-n#n9>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
5. Дмитренко П. Підготовка вчителів трудового навчання у вищих закладах / П. Дмитренко // Український соціум. – 2004. – № 3 (5). – С.102-107
6. Жарський Е. Виховання: суть, мета, курс працівників дошкілля: збірник матеріалів / Е.Жарський. – Нью-Йорк: Шкільна Рада УККА і програмова комісія Ради дошкілля, 1967. – 33 с.
7. Жарський Е. Історія виховання / Е.Жарський // Мандрівець. – №2 (3). – 1994. – С.2-47
8. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://osvita.ua/legislation/law/2235/>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
9. Караманов О.В. Поширення ідей мануальної праці (сльойду) у системі шкільництва Галичини (кінець XIX – початок XX століття) / О.Караманов // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: 36. наук. праць. – Вип.24. – Ч.2 – К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. – С.50-52
10. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх закладах та Комплексна програма художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах (наказ МОН України від 25.02.04 р. №151/11) // Книга вчителя дисциплін художньо-естетичного циклу: Довідково-методичне видання [Упоряд. М.С.Демчишин, О.В.Гайдамака]. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – С.160-211
11. Кравець В. П. Зарубіжна школа і педагогіка XX століття / В.П.Кравець. – Тернопіль: Обласне книжково-журнальне видавництво «Тернопіль», 1996. – 290 с.
12. Оршанський Л.В. Освіта в українському зарубіжжі / Л.В.Оршанський // Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Український Світ, 2001. – 238 с.
13. Оршанський Л. В. Художньо-трудова підготовка майбутніх учителів трудового навчання: монографія / Л.В.Оршанський. – Дрогобич: Швидко Друк, 2008. – 278 с.
14. Освітні технології: Навч.-метод. Посібник / О.М.Пехота., А.З.Кікченко, О.М.Любарська та ін.; За ред. О.М.Пехоти. – К.: А.С.К., 2002. – 256 с.
15. Радіонова І. Методологічні проблеми прагматистськи орієнтованої освіти: евристичний потенціал спадщини Дж.Дьюї / І.Радіонова // Філософія освіти. – 2005. – № 5. – С.127-143
16. Ступарик Б. Національна школа: Витоки становлення: навч.-метод. посібник / Б.Ступарик. – К.: ІЗМН, 1998. – 336 с.
17. Сухомлинська О.В. Реформаторська педагогіка / О.Сухомлинська // Енциклопедія освіти [Акад. пед. наук України; гол. ред. В.Г.Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С.774
18. Сухомлинський В. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В.Сухомлинський // Вибр. твори: в 5-ти т. – Т.1. – К.: Рад.школа, 1976. – С.55-206

В статтю обоснована необхідність урахування в нинішньому часі досвіду реформаторської педагогіки XX ст., що допоможе утвердити в сучасній системі вищої освіти України процеси демократизації, надасть їй гуманістичну спрямованість.

личностно ориентированную направленность, обеспечит формирование и развитие гуманистических качеств личности в процессе художественно-трудовой подготовки будущего учителя трудового обучения, откроет перспективу дальнейшего исследования проблемы, в частности в образовательном пространстве Восточной Галичины первой трети XX ст.

Ключевые слова: реформаторская педагогика, художественно-эстетическое и трудовое воспитание, профессиональная подготовка.

The necessity of taking into account in present time of experience of reformatory pedagogic of XX of item has been considered in the article, that will help to confirm the processes of democratization in the modern system of higher education of Ukraine, will give her a humanistic, personality orientation, will provide forming and development of humanistic qualities of personality in the process of artistically-labour preparation of future teacher of the labour educating, will open the prospect of further research of problem, in particular in educational space of East Galichina of first one third of XX of item

Key words: reformatory pedagogic, artistically-aesthetic and labour education, professional preparation.